

ӘОЖ

С.К. Атаханова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу, еңбек құқығы кафедрасы, заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан, Алматы қаласы
E-mail: Saltanat73kz@mail.ru

ТМД және шығыс еуропа мемлекеттерінің азаматтық сот ісін жүргізуге байланысты халықаралық шарттарға қатысу мәселелері

Аталған мақалада ТМД және Шығыс Еуропа елдерінің халықаралық шарттарға қосылуының кейбір мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: азаматтық сот өндірісі, халықаралық шарттар, соттылық, құқықтық нормалар.

S.K. Atahanova

Some problems of participation in international treaties relating to civil proceedings in the CIS and Eastern Europe

This article discusses the problem of adherence to international treaties of CIS countries and East European countries.

Key words: civil litigation, international treaties, jurisdiction, applicable law.

С.К. Атаханова

Некоторые проблемы участия в международных договорах, касающихся гражданского судопроизводства в странах СНГ и Восточной Европы

В данной статье рассматриваются проблемы присоединения к международным договорам государств-участников СНГ и восточно-европейских стран.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, международные договора, подсудность, правовые нормы.

Кеңес Одағы атты алып империяды ыдырағаннан кейін бұрын Кеңес Одағы құрамында болған мемлекеттердің өмірінде құқықтық толымсыздық кеңістігі пайда болған болатын. Оның көптеген себептері болды. Кезінде Кеңес мемлекетімен жасалған халықаралық шарттарды әрбір тәуелсіз мемлекеттің мойындауында үлкен мәселелер туындады. Сондықтан да, әрбір мемлекет жеке халықаралық құқықтық шарттарға отыра бастады. Оның ішінде азаматтық сот ісін жүргізу мәселесіне байланысты да халықаралық деңгейде жаңа шарттық қатынастар пайда болды.

Азаматтық сот ісін жүргізудегі халықаралық шарттар ТМД аумағына кіретін мемлекеттердің арасында екі жақты шарттар ретінде өмірге келе бастады. Оның алғашқыларының қатарына 20 наурыз 1992 жылы Киев қаласында жасалған

шаруашылық қызметіне байланысты туындайтын дауларды шешудің тәртібі туралы келісім болып табылады. Одан кейін 22 қаңтар 1993 жылы Минск қаласында жасалған «Азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек көрсету» Конвенциясы қабылданды. 6 наурыз 1998 жылы Москва қаласында достастық аумағына кіретін мемлекеттердің арбитраждық, шаруашылық және экономикалық соттарының шешімдерін өзара орындаудың тәртібі туралы келісім өмірге келді. Бұл халықаралық нормативтік актілердің барлығы, ТМД аумағындағы азаматтық сот ісін жүргізудің халықаралық-құқықтық шарттық негізде қалыптастырған болатын. Сонымен қатар, аталған шарттар негізінен, әрбір мемлекеттің құқықтық жүйесінің ұлттық негізде дамымай тұрған кезеңінде өмірге келді.

Азаматтық сот ісін жүргізудегі бұл халықаралық шарттар, демократиялық мемлекетті және нарықтық қатынастарды қалыптастыруға бет алмаған тұста өмірге келген еді. Сондықтан да, көбінесе бұл шарттар өз деңгейінде қызметін тиімді атқармады.

ТМД мемлекеттерінің құқықтық жүйесі де батыстық үлгіге негізделуге бұл кезеңде дайын емес еді. Оның ішінде біз сөз етіп отырған азаматтық сот ісін жүргізу мәселесіне де байланысты да. Ол туралы Т.Н. Нешатаева былай дейді: «Вместе с тем законодательство большинства государств СНГ долгое время не демонстрировало своей готовности реформироваться в «западном направлении, т.е. изменяться с учетом положений основных международных конвенций по вопросам международного гражданского процесса, и в первую очередь Луганской Конвенции 1988 г.» [1, с. 42]. Бұл шартқа қосылу туралы аталған конвенцияның 62-бабында мынандай жағдайлар көрсетілген: «Государство -депозитарий приглашает соответствующее государств присоединиться Конвенции только в том, случае, если после сообщения сведений, которое это государств намерено предоставить..., оно получит единодушно согласие государств, подписавших Конвенцию» и других государств-участников» [2, с. 115]». Тәжірибеде Луган Конвенциясына қосылу, қосылушы мемлекеттің ұлттық заңнамасының талаптарын аталған конвенцияның негізгі ережелеріне сәйкестендіру қажет. Соңғы кезеңде Қазақстан Республикасында азаматтық сот ісін жүргізуге байланысты әр түрлі реформалық қадамдар енді ғана, Қазақстанды оған жақындатуға жол ашуда. Бұндай жағдай Ресейдің де азаматтық сот ісін жүргізу тәжірибесінде орын алып отыр. Осы жерде айтатын жағдай луган Конвенциясына толықтай қосылудың алғы шарттары әлі біртекті емес. Ресейлік ғалым М.М. Богуславскийдің осы мәселеге байланысты мына ойы өте негізді болып табылады: «Таким образом, в принципе, исключая случаи применения взаимности. В государствах СНГ исходят из того, что для признания и исполнения решения судов других государств необходимо заключение международного договора. Из приведенных выше данных следует, что каждое государство СНГ имеет незначительное число таких договоров (в основном это договоры о правовой помощи со странами СНГ, а также с Литвой, Латвией и Эстонией и с огра-

ниченным кругом других государств). В универсальных конвенциях, предусматривающих порядок исполнения иностранных судебных решений (например, в Конвенции, заключенной в 1988 г. в Лугано) государства СНГ не участвуют, хотя предложения такого рода делались» [3, С. 3]. Болашақта әмбебап Луган шартына елімізде кіруге талпыну қажет. Бұл үшін азаматтық сот ісін жүргізудің негізгі қағидалары мен талаптарын дамыған елдердің, азаматтық іс жүргізуінің бағыттарына сәйкестендіруіміз керек.

ТМД елдерінде болып жатқан азаматтық сот ісін жүргізуге байланысты халықаралық шарттардың жағдайы да бұрынғы Варшава шартына кірген Шығыс Еуропа мемлекеттерінің де бастарынан өтуде. Бұл мемлекеттерде дамыған елдердің азаматтық сот ісін жүргізуге байланысты халықаралық шарттарға кіруіне дайын емес. Оның себебі, мынандай жағдайлармен түсіндіріледі: «Что касается восточно-европейских государств, то после распада СЭВ и Варшавского договора они имели достаточно родственные правовые системы, по крайней мере, в части, касающейся международного гражданского процесса. Имевшиеся достижения были связаны главным образом с экономической интеграцией, которая повлекла за собой и правовую интеграцию в сфере регулирования внешнеэкономической деятельности и порядка рассмотрения споров. В сфере гуманитарной эти государства были связаны сетью двусторонних договоров о правовой помощи. Главный недостаток - это хотя и в разной степени, однако, известная замкнутость восточно-европейских стран от других правовых систем» [2, с. 116-117]». ТМД елдерімен Шығыс Еуропа мемлекеттерінің арасындағы ұлттық заңнаманың болашақтағы дамуы әр түрлі саяси-құқықтық үрдістермен байланысты болды. Бұрынғы КСРО Одағына кірген мемлекеттер ТМД аумағында азаматтық сот ісін жүргізудің бірыңғай құқықтық кеңістігін қалыптастыруға ұмтылды. Ал, Варшава шартында болған мемлекеттер негізінен Батыс Еуропаның құқықтық жүйесіне қарай ұмтылды. Азаматтық сот ісін жүргізудің де негіздерін осы бағытта қалыптастыруға бет бұрған болатын. Осы жерде Варшава шартының құрамында болған мемлекеттердің ішінде Венгрияның тәжірибесі өте қызықшылық тудырады. Бұл мемлекет өзінің халықаралық азаматтық іс жүргізу құқығының негіздерін түбімен өзгертті.

Венгрияның Луган Конвенциясына қосылуының алғышарттары бұрын қалыптаса бастаған болатын. Ол туралы А.Г. Светланов өзінің еңбегінде мынандай деректерді келтіреді: «С некоторыми участниками государствами - участниками Луганской конвенции Венгрия уже в 70-е и 80-е годы заключила соглашения об оказании правовой помощи. Однако их этих двусторонних соглашений только соглашения с Грецией (1979 г.) и с Францией (1980 г.) содержат подробные положения о взаимном признании и исполнении судебных решений по гражданским делам и торговым спорам. Аналогичная практика на основе взаимности сложилась с Германией. Наряду с соглашениями об оказании правовой помощи, следует также упомянуть международные соглашения, к которым Венгрия присоединилась десятки лет назад. Это Нью-Йоркское соглашение об исполнении арбитражных решений (с 1962) и Гаагское соглашение об исполнении решений об алиментах (с 19658 г.)» [2, с. 117]. Бұдан шығатын бір қорытынды Венгрия Луган конвенциясына қосылуда. Жоғарыда біз атап өткен ТМД мемлекеттеріне қарағанда басқа, жаңа қырынан көрінеді. Бұл бағыттағы дипломатиялық 1990 жылдары жүргізілген болатын. 18 қараша 1996 жылы Фин мемлекетінің Үкіметі Швейцария конфедерациясына Венгрияны осы шартқа қосу туралы өтініш жасаған болатын. Финляндияның бұл ұсынысын Австрия үкіметі қолдады. Швейцария сыртқы істер министрлігі 29 қараша 1996 жылы Венгрия үкіметін айтылған жағдайларме құлақтандырды. Осыған сәйкес Венгрия өзінің халықаралық жеке құқығымен, халықаралық азамттық іс жүргізу құқығын Луганка Конвенциясына сәйкестендіруге байланысты іс-шараларды қабылдай бастады. Бұл бағытта Венгрия көш басында келе жатқандығын айтуымыз қажет. Көптеген Луган Конвенциясына қатысты коллизиялық жағдайларды жоюда да өзінің белсенділігін танытып та отыр. Оны А.Г. Светланов мынандай жағдайларда нақты түсіндіруге ұмтылады: «Так же, как и Германия, Австрия, Швеция и Швейцария, Венгрия в направленном в адрес Федерального Совета Швейцарской Конфедерации заявлении объявила о противоречии с Луганской конвенцией, предусмотренном в абзаце 2 ст. IV протокол №1 в соответствии с протоколом судебные и несудебные документы, выданные в одном из государств – участников договора, передаются не непосредственно вен-

герским должностным лицам, а через министерства юстиции. Такое решение было официально обосновано многолетней венгерской практикой. Венгрия с 1966 г. является государством-членом Гаагской конвенции по вопросам гражданского процесса 1954 г. Эта конвенция исходит из «косвенной» доставки документов (ст. 1) и допускает непосредственный документооборот между двумя учреждениями только в рамках дополнительных договоренностей (ст. 1 абзац 4). Венгрия таких договоренностей не имеет. Аналогичных путей предусматривают, кроме того, и соглашения Венгрии о правовой помощи, в том числе и с государствами-участниками Луганской конвенции, такими, как Франция, Финляндия, Греция, Великобритания и Австрия. С учетом этой практики, а также того факта, что у Венгрии существует наибольший документооборот, именно с этими государствами, которым свойственно такое же противоречие, Венгрия пожелала и в рамках Конвенции предварительно сохранить практику косвенного документооборота т.н. посредством министерства юстиции» [2, с. 119-120]. Венгрия Луган шартына кіру үшін барлық құқықтық жүйесінің негіздерін ыңғайлаумен қатар, кейбір жағдайда өзінің ұлттық мүддесін ескере отыра, өзінің де талаптарын алға тартқан болатын. Мысалы мынандай жағдайларда шетелдерді сот органдарының шешімін Венгрия мойындамайды:

« - если признание противоречило бы публичному порядку Венгрии (оговорке о публичном порядке);

- если в результате иностранного решения были нарушены предписания венгерского закона о международном частном праве относительно исключительной компетенции венгерских судов;

- если ответчик не принял участия в процессе или ему не были надлежащим образом и своевременно вручены приглашение в суд или другой равнозначный документ, в результате чего он смог защищаться;

- если решение несовместимо с решением, которое было вынесено между теми же сторонами в Венгрии (процессуально-правовая оговорка о публичном порядке);

- если решение было внесено на процесс, на котором были грубо нарушены принципы венгерского процессуального права» [2, с. 123].

Көріп отырғанымыздай, луган шартына

қосылу үшін Қазақстанға әлі азаматтық сот ісін жүргізу мәселесінде үлкен шараларды жүзеге асыру қажет. Әрине, бұл жерде венгрияның бұл бағыттағы талпынысын түсінуге болады. Өйткені, Венгрия өзінің құқықтық жүйесін еуропалық талаптарға сәйкестендіре отыра, болашақта еуропалық одаққа кіруді мақсат етіп қойып отыр. Ал, қазақстан Луган шартына кіру арқылы жалпы еуропалық құқықтық кеңістіктің аясына енеді. Сондықтан да, Венгрия мен біздің елдің бұл бағыттағы мақсаттар тоғыспайды.

Жалпы азаматтық сот ісін жүргізуге байланысты Луган шартына қосылуға бет бұру Қазақстан үшін тиімді де болып табылады. Азаматтық сот ісін жүргізуге байланысты көп жағдайлар еуропалық мемлекеттер тарапынан мойындалады. Сонымен қатар, еуропа елдерімен сауда-саттық тауар айналымына байланысты мәселелерді біркелкі шешуге жол ашар еді. Бұл өз кезегінде Қазақстанның дамуының, гүлденуінің алғышарттарының негізін қалауға мүмкіндік жасайды деп айта аламыз.

Әдебиеттер

1. Нешатаева Т.Н. Международный гражданский процесс.- М., 2001. – 210 с.
2. Светланов А.Г. Международный гражданский процесс. Современные тенденции. Монография. – М.: ТОН-Остожье, 2002. – 182 с.
3. Богуславский М.М. Международное гражданское процессуальное право в государствах СНГ // ЭЖ. – Юрист, 2001. - №5

References

1. Nyeshatayeva T.N. Myejdunarodnyi grajdanskii protsyess.- М., 2001. – 210 s.
2. Svetlanov A.G. Myejdunarodnyi grajdanskii protsyess. Sovryemyennyye tyendyentsii. Monografiya. – М.: TON-Ostojiye, 2002. – 182 s.
3. Boguslavskii M.M. Myejdunarodnoye grajdanskoye protsyessualinoye pravo v gosudarstvakh SNG // EJ. – Yurist, 2001. - №5